

Nebo jak podobným způsobem smířit tak odlišné politiky, ideology a myslitele, jako byly Mirabeau a Robespierre, pomocí koherentního obrazu revolučních slavností, kolektivní „imaginace“, jak se o to pokusila Mona Ozoufová?⁸² Takový příběh, model smíření či „překlenutí“ tradičního dramatického a štěpení revoluce na etapy, třídy, politická uskupení či náboženské a politické ideologie, který nabízejí uvedené autorky, by si ale zasluhoval zvláštní studii. „Tato kompatibilita kódů [tzn. přírodního, občanského a náboženského], to je to, co chtěly slavnosti zdůraznit; jejich plodem snad měl být člověk konečně usmířený.“⁸³

82 MONA OZOUF, *La fête révolutionnaire*, Paris 1976, 1989².

83 M. OZOUF, *La fête révolutionnaire*, s. 474.

MARC BLOCH DNES NÁRODNÍ HRDINA A HISTORIOGRAFICKÝ SYMBOL

Ondřej Matějka

Marc Bloch Today: National Hero and Historiographical Symbol

The life and work of Marc Bloch, who was executed by the Nazis in June 1944, have attracted increased attention since the 1990s. Several schools in France have been named after him and in both Europe and the United States he has become the subject of historical study himself.

There are several possible explanations for this growing interest. Media attention devoted to provocative interpretations of his conflict with Lucien Febvre over the publication of the *Annales* revue in German-occupied Paris reflects the Vichy syndrome in French collective memory. Bloch's involvement in the resistance without party affiliation represents a fixed point in a period when the role of the French Resistance during the Second World is being painfully demythologised. Furthermore, as France today struggles with religious conflict his thorough-going commitment to the Republican tradition of assimilation has topical resonance as well.

Bloch's historiographical legacy has been claimed by supporters of the pragmatic historiography close to *Annales* (G. Noiriel), who refer above all to his wartime fragment – *Apologie de l'histoire*, and by representatives of a school that is in some ways its competitor, i.e. the history of the present identified mainly with Henry Rousso, which emphasises Bloch's testimony about the French defeat in 1940, *L'étrange défaite*. Also interesting are attempts by historians to interpret Bloch's decision to join the resistance despite his advanced age.

Na jaře 1943 se rozhodl tehdy šestapadesátiletý Marc Bloch, trpící revmatismem, vyměnit svou identitu známého profesora historie, zakladatele revue *Annales*¹ a otce šesti dětí za nejistou existenci odbojáře v ilegality. Odjel do Lyonu, kde byl po mnoha průtazích (zejména vzhledem ke svému věku)² přijat do organizace Franc-Tireur a postupně se propracoval až na nejzodpovědnější posty Spojených hnutí odboje (Mouvements Unis de la Résistance) v regionu Rhône-Alpes. Jak po válce vzpomínal Georges Altman, Blochův spolupracovník v odboji, „Arpa-jon“, „Chevreuse“ a nakonec „Narbonne“ (krycí jména Marca Blocha) „přijal tento riskantní život v ilegality s téměř sportovním nasazením, zachovává si mládí a zdraví, kterému jsem se obdivoval, když v běhu naskakoval do tramvaje“.³ Při zátahu Gestapa proti centrům lyonského odboje na začátku března 1944 uvízl „Narbonne“ v jeho síti a po krutém a opakovaném mučení byl 16. června na poli nedaleko St-Didier-de-Formans zastřelen.

O pět let později si jeho přítel a kolega – spoluzakladatel *Annales* Lucien Febvre – postesk: „Ale což! Marc Bloch nepatřil k žádné politické straně. A žádné francouzské gymnázium nenese jeho jméno.“⁴ Po smrti Luciena Febvra v roce 1954 začala pomalu blednout vzpomínka na Blocha i mezi historiky.

Dnes je již všechno jinak: Blochovo zapomení patří minulosti, vrátil se do centra vědecké a publikační pozornosti jako historik-praktik, historik-teoretik, jako svědek i jako objekt historiografického zájmu. Mimo několik sborníků z blochovských konferencí a Blochovu biografii z pera americké historičky Carol Fink máme v současnosti dokonce k dispozici analýzu posmrtných osudů tohoto historika a zejména jeho „beatifikačního procesu“, provedenou Olivierem Dumoulinem.⁶ Marcem Blochem se zabývali i němečtí historici a v Berlíně po něm bylo v roce 1992 pojmenováno francouzsko-německé centrum pro výzkum společenských věd.⁷ Na druhé straně Atlantiku Blocha v posledním desetiletí proslavila především Natalie Zemon Davis, která jeho odkaz analyzovala například ve

1 V celém článku pro zjednodušení používám jako označení revue jednoslovné „Annales“, přestože se název ve studovaném období několikrát změnil: 1929–1939 *Annales d'histoire économique et sociale*, 1939–1941 *Annales d'histoire sociale*, 1942–1944 *Mélanges d'histoire sociale*, 1945 *Annales d'histoire sociale*.

2 CAROL FINK, *Marc Bloch: a Life in History*, Cambridge-New York 1989, s. 297, 302.

3 MARC BLOCH, *L'étrange défaite*, Paris 1990, s. 277 – *Avant-propos de Georges Altman à l'édition originale de L'étrange Défaite*. V celé studii používám své vlastní překlady.

4 LUCIEN FEBVRE, *Combats pour l'histoire*, Paris 1953, s. 419, pozn. č. 1.

6 OLIVIER DUMOULIN, *Marc Bloch*, Paris 2000.

7 ULRICH RAULFF, *Ein Historiker im 20. Jahrhundert: Marc Bloch*, Frankfurt am Main 1995; *Marc Bloch: Historiker und Widerstandskämpfer*, hrsg. von PETER SCHÖTTLER, Frankfurt am Main 1999. Centre Marc Bloch užívá internetovou adresu www.cmb.hu-berlin.de.

svém prezidentském projevu k Americké historické asociaci v roce 1988 a pro kterou Bloch představuje „moderního hrdinu“.⁸

Jméno Marca Blocha ale v 90. letech opakovaně upoutalo též pozornost širších vrstev francouzské společnosti i za hranicemi historické profese. Od roku 1995 již nepatří Febvrův povzdech: gymnázium ve Val-de-Reuil si tehdy vybralo právě jeho jméno a o dva roky později stejně učinilo gymnázium v Bischheim. Vzpomínková blochovská vlna se však nezastavila na středním stupni ve školství. V roce 1996 si Blochovo jméno zvolil nastupující ročník École Nationale d'Administration, jedné z nejprestižnějších francouzských *grandes écoles*, připravující brilantní mladé Francouze na nejvyšší posty ve státní správě, odkud tito nezřídka doputují až k nejdůležitějším politickým funkcím (jako Valéry Giscard d'Estaing, Lionel Jospin, Jacques Chirac a mnoho dalších). Volba jména dané *promotion* zřetelně odráží momentální politické a kulturní klima v nastupující generaci francouzských intelektuálních elit s vůlí k moci: po jménu „Evropa“ sáhli studenti v kontextu vyhrocující se studené války (1950); v roce 1957, kdy Francie stála na pokraji vnitropolitického kolapsu, studenti svým výběrem připomněli klíčové datum degaullovské mytologie – „18. červen“; v roce 1982 se ENA přihlásila k „Solidaritě“. Vítězství Marca Blocha v roce 1996 také nebylo politicky neutrální. Podle svědectví absolventů ENA chtěl nastupující ročník jednak podtrhnout svou spřízněnost se Štrasburkem (kde probíhá od decentralizační reformy ENA v roce 1991 část jejího výukového cyklu a kde Marc Bloch sedmnáct let působil), ale také jasně odmítnout plíživý antisemitismus provázející výběr jména pro štrasburskou univerzitu humanitních věd.⁹ Návrh „Université Marc Bloch“ tam opakovaně neprošel: poprvé v roce 1991 a podruhé v květnu 1994, kdy se na univerzitě několik dní před volbou objevil anonymní leták, obsahující kromě jiného otázku: „Co znamená l'UMB [zkratka L'Université Marc Bloch] v alsasštině?“ Jak uvádí Olivier Dumoulin, každý Alsan pochopí, že LUMB, vyslovované LUMP, ukazuje k výrazu LUMP JUD – špinavý Žid.¹⁰ Blochovi štrasburští obdivovatelé však vytrvali a jejich návrh prošel o čtyři roky později – v říjnu 1998.

Listujeme-li francouzským tiskem z let 1998–1999, setkáme se se jménem Marc Bloch opět s pozoruhodnou frekvencí – tentokrát v souvislosti s *L'Association pour la Fondation Marc-Bloch* (v tisku častěji pouze *Fondation Marc-Bloch*).

8 Projev byl zveřejněn jako NATALIE ZEMON DAVIS, *History's Two Bodies*, *American Historical Review* 94/1989, s. 1–10; TÁŽ, *A Modern Hero*, *The New York Review of Books* 37/1990, č. 7, 26. dubna – recenze knihy Carol Fink. O Blochově „kultu“ a jeho „kanonizaci“ ve Spojených státech píše i PETER NOVICK, *That Noble Dream. The „Objectivity Question“ and the American Historical Profession*, Cambridge 1988, s. 376.

9 RAFAËLE RIVAIS, *ENA, le cérémonial du baptême*, *Le Monde* 23. ledna 1998.

10 O. DUMOULIN, *Marc Bloch*, s. 31.

Toto sdružení euroskeptických intelektuálů, novinářů a politiků od komunistického po gaulistické přesvědčení si dalo za cíl zabránit další francouzské „podivné prohře“ (odkaz na knihu Marca Blocha z roku 1940, analyzující příčiny porážky Francie Německem) – tentokrát v podobě rozpuštění Francie v Evropské Unii dominované Německem. Za patrona si zvolilo „odvážného a jasnozřivého muže“,¹¹ Marca Blocha. Po téměř dvou letech existence, plných horečné publikační a přednáškové aktivity (např. seminář na téma „Amsterodamská smlouva, poslední text sovětského typu“¹²), nakonec tato *fondation* prohrála soudní spor o svůj název se synem Marca Blocha Étienmem, protože podle jeho názoru, potvrzeného výrokem soudece, „se cíle nadace [nezdály] být v souladu s dílem Marca Blocha“.¹³

Odkud se vzal ten náhlý zájem? A proč se vrátil Bloch do centra historiografické i širěji společenské pozornosti právě v devadesátých letech?

Můžeme rozšíření „blochomanie“ mimo historické kruhy lépe pochopit jako důsledek zvýšené citlivosti společnosti na témata spojená s obdobím druhé světové války?

V užší historiografické perspektivě je legitimní otázka, v čem tkví aktuálnost Blochových postřehů o historikově řemesle v době po „linguistic turn“? Leccos zajímavého o francouzské historiografii nám může objasnit i úvaha o Marcu Blochovi jako symbolu v boji o legitimní/dominantní místo *histoire du temps présent* (historie přítomnosti) na vědeckém poli a trhu historiografické produkce.

Životní volby a osudy Marca Blocha určitě provokují i k zamyšlení nad vědci obtížně pocítovanou dualitou výzkum/aktivní čin. Jak a proč se z tohoto historika stal hrdina?

* * *

„Podobně jako nevědomí ve Freudově teorii existuje to, co označujeme jako kolektivní paměť, především ve svých projevech, v různých způsobech, kterými ukazují svou přítomnost. Vichy syndrom se skládá z různorodého souboru symptomů, jimiž se trauma z okupace (a především trauma způsobené vnitřními francouzskými konflikty) manifestuje v politickém, sociálním a kulturním životě.“¹⁴ Těmito

11 Appel Fondateur de la Fondation z 2. března 1998
<http://notre.republique.free.fr/DocAFMB.htm>.

12 Le Monde 12. května 1998.

13 O. DUMOULIN, *Marc Bloch*, s. 38. Zde také odkazy na všechny příspěvky do tohoto sporu o jméno Marca Blocha na stránkách francouzského tisku.

14 HENRY ROUSSO, *The Vichy Syndrome. History and Memory in France since 1944*, Cambridge (Mass.) 1991, s. 10.

slovy definoval Henry Rousso svůj koncept Vichy syndromu. Ve své stejnojmenné knize se pak podrobně zabýval chronologií průběhu tohoto syndromu ve francouzské společnosti. Po fázích „neukončeného smutku“ (1944–1954), „potlačování“ (1954–1971), „rozbitého zrcadla“ (1971–1974) přišel podle Roussoa moment „obsese“ oněmi fatálními čtyřmi lety Francouzského státu, trvající od poloviny 70. let dodnes.¹⁵

Bohatá historiografická produkce na téma Vichy, kvantitativně i kvalitativně narůstající po mýtooborné „paxtonovské revoluci“¹⁶ počátku 70. let, se dnes může chlubit zajímavými pracemi historiků, pokoušejících se většinou o zachycení té fascinující palety různých odstínů šedi v dějinách Francie za druhé světové války. Média si samozřejmě z této široké nabídky vybírala lépe prodejné interpretace se zřetelnějšími konturami a své čtenáře, posluchače a diváky nejen podrobně informovala o probíhajících procesech s historií (Touvier, Barbie, Papon), ale zásobovala je též nejrůznějšími skandálními odhaleními bez justičních doher.

V 90. letech došlo i na proslulé historiky Luciena Febvra a Marca Blocha, zakladatele revue *Annales*, dominující přibližně od 50. let 20. století (nejen) francouzské historiografii a mající dnes již své místo mezi francouzskými místy paměti.¹⁷ Předmětem historiografického a mediálního zájmu se stal vztah Febvra a Blocha v období po francouzské prohře s Německem.

Mnohoznačné narážky na problematické chování Luciena Febvra mezi roky 1940–1944 se začaly objevovat již na počátku 80. let. Například mladý medievalista Alain Guereau tehdy napsal ve své knize *Le féodalisme*: „Podařilo-li se Lucienovi Febvrovi zachovat revue [*Annales* za okupace], bylo to jednoduše proto, že byl docela spokojený s vládou ‚Francouzského státu‘.“¹⁸ Těto *légende noire* o poněkud kolaborantském a lehce antisemitském zrádném Febvrovi prospívala zejména neznalost a do jisté míry i nedostupnost nejdůležitějších archivních materiálů, totiž korespondence Luciena Febvra a Marca Blocha z válečných let, o které v roce 1986 hovořil poněkud tajuplně Étienne Bloch na kolokviu „Marc Bloch dnes“ v Paříži: „Po smrti Luciena Febvra jsem všechny dopisy předal Fernandu Braudelovi domnívaje se, že nejlépe posoudí jejich možnou publikaci... Považoval tuto

15 Toto svoje přesvědčení Henry Rousso zopakoval například v knize rozhovorů *La hantise du passé: entretien avec Philippe Petit*, Paris 1998.

16 ROBERT PAXTON, *Vichy France: Old Guard and New Order, 1940–1944*, New York 1972. Ve Francii poprvé vyšlo pod názvem *La France de Vichy*, Paris 1973. K termínu „paxtonovská revoluce“ srov. JEAN-PIERRE AZÉMA, *The Paxtonian Revolution*, in: *France at War, Vichy and the Historians*, (edd.) Sarah Fishman, Laura Lee Downs, Ioannis Sinanoglou, Leonard V. Smith, Robert Zaretsky, Oxford–New York 2000, s. 13–20.

17 KRZYSZTOF POMIAN, *L'heure des Annales*, in: *Les lieux de mémoire*, díl 2: *La Nation*, (ed.) Pierre Nora, Paris 1986, s. 377–429.

18 ALAIN GUERREAU, *Le féodalisme: un horizon théorique*, Paris 1980, s. 122.

korespondenci za potenciálně opravdu výbušnou a zdálo se mu nevhodné ji zveřejnit.¹⁹

V 90. letech se situace změnila a výtky vůči Febvrou chování k Blochovi za okupace dostaly poprvé zřetelnou a archivně podloženou podobu. Švýcarský historik Philip Burrin, jeden z nejfundovanějších specialistů na dějiny Francie za druhé světové války, zařadil ve své úspěšné knize *La France à l'heure allemande*²⁰ chování Luciena Febvra mezi příběhy dokumentující jeho koncept à la Paxton – totiž pragmatické a morálně problematické *accommodation quotidienne* (každodenní přizpůsobování) Francouzů německé okupační moci. Po prostudování korespondence mezi Blochem a Febvrem z jara 1941, kdy se rozhodovalo o osudu Annales, dospěl Burrin k závěru, že Febvre vyvinul na Blocha drastický nátlak, aby se zřekl svého vlastnického práva na revue a umožnil vydávat Annales bez uvedení svého jména na obálce. Febvre tak chtěl předejít možnému dopadu antisemitské legislativy na revue. Rozvášněný Febvre ve svém naléhání na Blocha, odhodlaného nepovolit pokračování Annales bez svého jména, často užíval patetických rétorických obrátů typu: „Annales jsou francouzská revue. A jejich smrt by byla novou smrtí pro mou zemi.“²¹ Právě ono přivlastňovací zájmeno „mou“ podle Burrina²² prozradilo Febvra přízpusobeného antisemitskému ovzduší, v němž mohl Annales „přátelsky árizovat“ v perspektivě budoucí francouzské reality, ze které „zmizeli Židé“.²³ Jak uvedl Burrin v interview pro časopis *L'Histoire*, „kdyby byl Febvre odporný reakční katolík hlásící se k Maurrassovi, určitě by se ho dotkly poválečné čistky. On ale byl levicového přesvědčení.“²⁴

19 ÉTIENNE BLOCH, *Marc Bloch. Souvenirs et réflexions d'un fils sur son père*, in: Marc Bloch aujourd'hui: histoire comparée & sciences sociales, (edd.) Hartmut Atsma, André Burguière, Paris 1990, s. 34–35.

20 PHILIPPE BURRIN, *La France à l'heure allemande: 1940–1944*, Paris 1995.

21 Dopis Febvra Blochovi z 19. dubna 1941, cituje ho PH. BURRIN, *La France*, s. 325. Existují dvě verze tohoto dopisu (s. 523, pozn. č. 36), vzhledem k problémům s poštou si Febvre i Bloch takto pojišťovali, aby alespoň jedna ze zaslaných zpráv dorazila k adresátovi. V plném rozsahu byly obě verze dopisu z 19. dubna 1941 publikovány v *Marc Bloch, Lucien Febvre et les Annales d'histoire économique et sociale: correspondance*, díl 3: 1938–1943, *Les Annales en crises*, (ed.) BERTRAND MÜLLER, Paris 2003. Burrin cituje první verzi – B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, s. 127 –, kde Febvre psal o *une mort nouvelle pour mon pays*. V druhé verzi (s. 130) se setkáváme se spojením *une mort nouvelle de mon pays* – „nová smrt mojí země“.

22 Jiná analýza např. P. SCHÖTTLER, *Marc Bloch et Lucien Febvre face à l'Allemagne nazie*, Genèses 21. prosinec 1995, s. 94. Schöttler zde dokládá Febvrou částé a antisemitsky nezabarvené užívání obrátu „má země“.

23 PH. BURRIN, *La France*, s. 328.

24 Uvedeno v *Les Français à l'heure allemande. Entretien avec Philippe Burrin*, *L'Histoire* č. 183, prosinec 1994, s. 92.

Právě díky této epizodě kolem vydávání Annales za války, či přesněji její vyostřené interpretaci – zcela zapadající do kontextu a vezoucí se na vlně Vichy syndromu – se jména Febvre a Bloch v roce 1995 opakovaně ocitla na stránkách nejvýznamnějších francouzských deníků (*Le Monde*, *Libération*). Tato debata, ač se jí zúčastnili zejména historici a pozůstali, však nebyla pouhým prosáknutím historiografických šarvátek na veřejnost. Dostalo se jí relativně velké pozornosti, protože v ní šlo stejně jako u afér Barbie nebo Papon o rozbolavený vztah k problematickému dědictví německé okupace a francouzského státu, počatého v létě 1940 v jednom z kasin malebného lázeňského města Vichy. Publikované eseje obránců Luciena Febvra, odmítajících „intriky proti Lucienovi Febvrou či jeho přivazování na hranici nebo vážení na váze svatého Michala“,²⁵ vypovídají o neurotickém rozměru Vichy syndromu zejména svým závažným *non-dit*: odpovědí na provokativní, ale legitimní Burrinův argument (samozřejmě znevážený necitlivými, hrubě zjednodušujícími a dobře prodejnými obraty typu „přátelská árizace“), že Lucien Febvre měl na jaře 1941 výběr z více možností, že se mohl chovat jinak, se nikdo z Febvrouvých obránců podrobněji nezabýval. Jako by ospravedlnování-odsuzování podivných činů v podivné době stále natolik vyčerpávalo, že nepochybovalo prostor a energii pro pokusy o nečernobílý porozumění kontextu a motivacím.

Téměř deset let po polemikách kolem Burrinovy knihy jsme dnes už přece jenom dál – alespoň v historiografii. Díky výzkumu a poctivé editorské práci Bertrand Müllera²⁶ můžeme lépe rozumět krizi (nikoli první, ale nejvážnější) mezi Febvrem a Blochem v roce 1941. Při pozorném pohledu na dynamický vztah těchto dvou historiků docházíme k docela jasnému závěru, že si i v tíživém kontextu poražené a rozdělené Francie mohli dovolit tak ostré a nemilosrdné výměny, protože si byli jisti pevností svého vztahu, založeného na intelektuální spřízněnosti a vzájemné úctě. Přirovnání jejich vztahu k *une sorte de vieux ménage*²⁷ (něco jako staří manželé) historikem Peterem Schöttlerem velmi dobře sedí.

25 B. MÜLLER, P. SCHÖTTLER, *Faut-il brûler Lucien Febvre?*, *Le Monde* 8. února 1995; PH. BURRIN, *Lucien Febvre inférior à lui-même*, *Le Monde* 28. února 1995; MARLEEN WESSEL, *L'inutile balance de saint Michel*, *Le Monde* 28. února 1995; PAULE BRAUDEL, *Ce que je sais de Lucien Febvre*, *Libération* 24. března 1995.

26 B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre et les Annales d'histoire économique et sociale: correspondance*, díl 1: *La naissance des Annales, 1928–1933*, Paris 1994; díl 2: *1934–1937, De Strasbourg à Paris*, Paris 2003; díl 3: *1938–1943, Les Annales en crises*, Paris 2003. Müller připravil ke každému ze tří svazků výbornou úvodní studii zabývající se jak vývojem Annales, tak problematikou dynamického vztahu mezi Blochem a Febvrem.

27 P. SCHÖTTLER, *Marc Bloch et Lucien Febvre*, s. 88. V blízkém vztahu Febvra s Blochem hrála korespondence – ve které se celý konflikt odehrává – zvláštní roli. Bertrand Müller poznamenává, že stejně jako během předešlých krizí, především v roce 1938, měly dopisy

Intuitivní blízkost Febvra a Blocha pramenila především z toho, že pocházeli z podobných kruhů. Oba patřili – řečeno slovy sociologa Pierra Bourdieu – mezi *héritiers*, to znamená dědice a pokračovatele elitní republikánské kultury. Otcové obou z nich absolvovali slavnou École Normale Supérieure a i Lucien Febvre s Marcem Blochem postupovali po francouzské „královské akademické cestě“ vedoucí přes *rue d'Ulm, agrégation a thèse d'État* na univerzitní posty. Sešli se a sprátelili na štrasburské univerzitě, která měla po reorganizaci ve 20. letech sloužit jako předsunutá bašta francouzské kultury v germánském moři a opravdu se zařadila mezi nejlepší provinční univerzity, progresivností výuky i rozvinutým výzkumem snad dokonce převyšující pařížskou Sorbonnu.²⁸

Jeden druhému se však též podobali svými vysokými ambicemi, které je orientovaly stejným směrem – na Paříž. Olivier Dumoulin podrobně popsal nevýhodnou konjunkturu 30. let pro dobytí na dlouho obsazených akademických postů v centrálních pařížských institucích.²⁹ Febvre a Bloch si tedy v tomto kompetitivním prostředí, kde vládla „podezřívavá atmosféra, vypočítavost a potměšilá kalkulace“,³⁰ nutně konkurovali a někdy dokonce intrikovali jeden proti druhému. Z toho vyplývaly tenze, čitelné například v korespondenci Febvra s jeho přítelem Henri Berrem, zakladatelem Revue de synthèse historique. Febvre nakonec v roce 1933 získal místo na proslulé Collège de France a Bloch za ním do Paříže dorazil o tři roky později, kdy byl zvolen profesorem ekonomické historie na (méně prestižní) Sorbonně.

Rozjezd jejich společného projektu Annales také nebyl jednoduchý. Tato provinciální revue si jen pomalu získávala stabilní čtenářskou obec. Počet předplatitelů se po celá 30. léta pohyboval kolem tří set, zatímco k vyrovnanému rozpočtu jich bylo potřeba osm set.³¹ Po prvních větších problémech v roce 1934, způsobených vzdáleností Paříž (Febvre) – Štrasburk (Bloch) a přetížením Febvra, který řídil práci na *L'Encyclopedie française*,³² došlo k opravdu vážné krizi na jaře roku 1938. Annales se tehdy rozcházely se svým nakladatelem (Armand Colin) a Febvre prožíval delší depresivní fázi. Hluboce ho zasáhl náhlý konec jeho vztahu s mla-

v napjatém ovzduší sporu o pokračování Annales „katarzní efekt“ – B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, díl 3, úvod, s. XXI.

28 ANDRÉ BURGUIÈRE, *Histoire d'une histoire: la naissance des Annales*, Annales E. S. C. 34/1979, s. 1349.

29 OLIVIER DUMOULIN, *Profession historien, 1919–1939*, Paris 1983 (diss.) – práci cituje GÉRARD NOIRIEL, *Sur la „crise“ de l'histoire*, Paris 1996, s. 237.

30 Dopis L. Febvra H. Berrovi z 23. prosince 1929 – LUCIEN FEBVRE, *De la Revue de synthèse aux Annales: lettres à Henri Berr, 1951–1954*, Paris 1997, s. 382.

31 C. FINK, *Marc Bloch*, s. 145; B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, díl 1, úvod, s. XLIV–XLV.

32 BERTRAND MÜLLER, *Lucien Febvre, lecteur et critique*, Paris 2003, s. 155–163.

dou rakouskou historičkou Lucií Varga,³³ stěžoval si na blížící se šedesátku a také citlivě reagoval na evropský soumrak a očekávanou válku. Obviňoval Blocha, že ho odsouvá na vedlejší kolej a zároveň začal Annales kritizovat jako málo výrazné, přehnaně pedagogické a „středolevicově akademicky konformní“. ³⁴ Připočteme-li k tak obtížné situaci ještě cholerickou povahu obou protagonistů,³⁵ nemusí být tvrzení Marleen Wessel, že Annales v této chvíli „téměř skonaly“,³⁶ přehnané. Febvre s Blochem se však nakonec dohodli na společném pokračování a Bloch se s nadějí díval do budoucnosti: „Naše spřežení překvapuje. Trvá už deset let. [...] Dvě tak rozdílné povahy, dva charaktery, každý se svými ostrými hranami, spolupracují, jak se zdá, již tak dlouho a tak přátelsky: jaké překvapení! Ale ano! Bude-me dál uvádět své současníky v úžas, že častěji myslíme spíš jako jeden než každý zvlášť.“³⁷

Tuto ukázkou použil Febvre v prvním poválečném čísle Annales, věnovaném vzpomínce na Blocha, kde sám ze své vůle uveřejnil i úryvky z korespondence s Blochem z osudného roku 1941. Začal vysvětlením toho, proč svůj další konflikt mohli opět překonat. „Náš spor byl vážný. Mohl se dokonce stát bolestným, kdybychom si já a Bloch nebyli tak jisti jeden druhým.“³⁸ Lucien Febvre před čtenáři Annales neskrýval, s jakou naléhavostí, hraničící s vydíráním, se na Marca Blocha tehdy v souvislosti s ohroženými Annales obracel: „Je třeba, aby Annales pokračovaly. Je to třeba. Nikdo tady [tzn. v Paříži]³⁹ si nepřipouští myšlenku, že by – kromě stavu naprosté nouze – přestaly vycházet. Nikdo tady si nepřipouští myšlenku – ani já si ji nepřipouštím a nikdy si ji nepřipustím –, že bych náš společný podnik, když je v něm možné pokračovat, opustil a nesplnil svůj úkol. [...] Nedopřejte Šelmě vítězství, malé vítězství, ale nečekané. [...] Jsem připraven. Nabízím svůj čas, svého ducha a, bude-li třeba, i něco víc. Nemáte právo mi říct: ne-

33 PETER SCHÖTTTLER, *Lucie Varga: A Central European Refugee in the Circle of the French „Annales“, 1934–1941*, in: *The Annales school: critical assessments*, (ed.) Stuart Clark, New York 1999, s. 181–204.

34 B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, díl 3, s. 22; TÝŽ, *Lucien Febvre, lecteur et critique*, s. 161.

35 Svědectví Blochova syna: É. BLOCH, *Marc Bloch. Souvenirs et réflexions d'un fils sur son père*, s. 23–28.

36 MARLEEN WESSEL, *Les „combats pour l'histoire“ de Lucien Febvre, Une relecture*, Rivista di storia della storiografia moderna 16/1995, s. 80.

37 Dopis Blocha Febvrovi 13. května 1938 – Annales d'Histoire Sociale 1945, s. 27.

38 Annales d'Histoire Sociale 1945, s. 22. Febvre ve svých dopisech z roku 1941 i v poválečných úvahách označoval za hlavní rozměr svého konfliktu s Blochem odlišné vnímání reality v okupované a svobodné zóně Francie – srov. B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, díl 3, s. 128.

39 Febvre psal Blochovi do jeho venkovského domu ve Fougères ve svobodné zóně.

přijímám.⁴⁰ Na jaře 1941, kdy Febvre váhajícího Blocha zasypával výrazy „dezerce“, „trest smrti“ pro Annales, „plavat až do utopení“, prožíval Bloch velmi složité období. Rozhodoval se o možnosti přijmout pozvání a odjet učit do Spojených států, zhoršoval se zdravotní stav jeho manželky Simonne a krátce po Velikonočních zemřela jeho matka, ke které měl Bloch velice blízký vztah. Není náhodou, že právě na jaře 1941 napsal Bloch svoji závěť. V květnu Bloch Febvrovu nátlaku nakonec ustoupil⁴¹ a Annales mohly poprvé vyjít se jménem pouze jednoho ze zakladatelů.

Lucien Febvre do zmiňovaného vzpomínkového čísla Annales zařadil též úryvky z dopisů z jara a léta 1942, ve kterých Marc Bloch vyjadřoval uspokojení a vděčnost za Febvrovo obratné válečné vedení revue. Bloch tehdy Febvrovi například napsal: „Jeden z lidských úspěchů, na který můžeme být hrdí, je, že se nám podařilo užitečně fungovat jako tandem – díky sdíleným velkým idejím a silné náklonnosti, a přes tak hluboké povahové odlišnosti a tak málo pochopení nás obou pro diplomatické finesy.“⁴² Ani poslední bolestná krize tedy přátelství a spolupráci Febvra a Blocha nezničila. Marc Bloch do válečných Annales pod různými pseudonymy aktivně přispíval, dál se s Febvrem v rámci možnosti stýkal při občasných cestách do Paříže a věnoval mu i své poslední dílo – svoji historiografickou závěť: *Apologie pour l'histoire, ou, Métier d'historien*.⁴³ Blochova dedikace dojemně zachycuje to nejpodstatnější v jeho vztahu k Febvrovi: „Dlouho jsme bok po boku bojovali za historii chápanou širěji a lidštěji. Náš společný úkol je v okamžiku, kdy píšu tyto řádky, vážně ohrožen. Nikoli naší vinou. Jsme dočasně poraženi nespravedlivým osudem. Přejde čas, jsem si tím jist, kdy budeme moci na svou spolupráci znovu skutečně navázat: veřejně jako dřív a svobodně jako dřív. Než se tak stane, bude z mé strany pokračovat na těchto stránkách, kde jste všude tolik přítomen. Uchová si v nich rytmus zásadní shody, kterým se vždycky vyznačovala, ožívovaný na povrchu prospěšnou hrou našich přátelských pří. Z myšlenek, které zde chci hájit, pochází nejedna přímo od vás. U mnoha dalších

40 Citáty z dopisů pocházejí z Annales d'Histoire Sociale 1945, s. 22, 23, 24.

41 Dopis Blocha Febvrovi z 16. května 1941. Bloch nejdříve zopakoval svůj nesouhlas: „Vůbec jste mě nepřesvědčil,“ ale nakonec připustil, že „po vašich třech dopisech již nemám právo a možná ani odvahu trvat na svém absolutním ‚ne‘.“ Srov. B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, díl 3, s. 147.

42 Dopis z 11. března 1942 – Annales d'Histoire Sociale 1945 (Hommages à Marc Bloch), s. 27. Stejný dopis datován 11. dubna 1942 – srov. B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, díl 3, s. 190.

43 MARC BLOCH, *Apologie pour l'histoire, ou, Métier d'historien*, Paris 1993, s předmluvou Jacquese Le Goffa. V češtině vyšlo v překladu Aleny Ondruškové podle francouzské edice z roku 1952 jako MARC BLOCH, *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*, Praha 1967. České vydání opatřil doslovem František Graus. Vzhledem k tomu, že ve svém textu používám vlastní překlady, budu na toto dílo dále odkazovat jako na *Apologii*.

bych s čistým svědomím nedokázal rozhodnout, zda jsou vaše, moje či nás obou.“⁴⁴

Černá a šablonovitá legenda o zbabělém Febvrovi a hrdinném Blochovi zřetelně neobstojí před kritickou analýzou dostupných a dostatečně průkazných relevantních materiálů. Přes svou mediální atraktivnost a překvapivě široké echo také nemůže sama o sobě vysvětlit četnost projevů blochovské komemorativní vlny. Tu lze úplněji interpretovat v kontextu přehodnocování odkazu odboje na konci 90. let. Odboj v té době patřil, a dodnes patří, mezi témata, jež – slovy historika Pierra Laborieho – „ještě rozžhavená vystupují z minulosti a sytí vášně kolektivní paměti“.⁴⁵

Historiografie odboje se od 80. let obtížně osvobozovala od dominance a cenzury žijícími svědky. Slavná mnohosvazková kronika Henriho Noguèrese *Histoire de la Résistance en France de 1940 à 1945*, ve které „každý příběh kontroloval jeho aktér či aktéři“,⁴⁶ začínala působit velmi zastarale a nedostatečně. Proces historizace odboje odhalil především velká vnitřní – politická a osobní – pnutí v odboji a problematice příběhy jednotlivých odbojářů.⁴⁷ V souvislosti s módní vlnou odhalování všudypřítomných sovětských špiónů na základě diskutabilní interpretace zpřístupněných archivů bývalého východního bloku byly veřejně zpochybněny i poslední žijící legendy odboje, manželé Raymond a Lucie Aubracovi.⁴⁸ Ti na jaře 1997 iniciovali veřejnou debatu s vybranými historiky a dalšími odbojáři s cílem očistit své jméno a nechat si potvrdit svůj status jednoznačně pozitivních hrdinů. To se ale nestalo; naopak jeden z účastníků tohoto kulatého stolu, ředitel IHTP (Institut de l'histoire du temps présent) Henry Rouso, jej označil za „usmrcení určité koncepce paměti odboje“.⁴⁹ Průběh a dohra diskuse mezi historiky a Aubracovými ukázaly, jak bolestně může dopadnout konfrontace paměti s historickou vědou: hluboce uražení odbojáři, neschopní vysvětlit nejasnosti ve svých výpovědích, srovnávaných s archivními

44 M. BLOCH, *Apologie*, s. 67–68. Bloch toto věnování poslal Febvrovi v dosti dramatickém dopise z 17. října 1942, v němž se můžeme opět dočíst jak o nedorozuměních, provázejících jejich spolupráci do poslední chvíle, tak o jejich pevném přátelství – B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, díl 3, s. 219–224.

45 *Mémoire et Histoire: la Résistance*, (edd.) JEAN-MARIE GUILLON, PIERRE LABORIE, Toulouse 1995, s. 15.

46 Text odbojáře Pierra Guillaína de Bénouville cituje DANIEL CORDIER, *Jean Moulin, L'inconnu du Panthéon III*, Paris 1993, s. 1312.

47 Za všechny jmenujme spory kolem Jeana Moulina a Henri Frenayho – srov. ONDŘEJ MATĚJKA, *Jean Moulin: Legenda a skutečnost – Francouzské diskuse o hrdinovi odboje*, Dějiny a současnost 23/2003, č. 3, s. 31–35.

48 GÉRARD CHAUVY, *Aubrac, Lyon 1943*, Paris 1997.

49 H. ROUSSO, *La hantise du passé*, s. 122.

materiály, a rozhádaná historická obec, diskutující na stránkách celostátního tisku o etice své profese.⁵⁰

Marc Bloch, alespoň tak, jak ho známe z dosud prostudovaných zdrojů, podobné problémy nepředstavuje. Zatímco ještě v roce 1986 Étienne Bloch interpretoval to, že jeho otec nepatřil v odboji k žádné politické straně, jako velký handicap pro jeho paměť,⁵¹ v 90. letech se tato neangažovanost (zejména fakt, že se pravděpodobně „nezašpinil“ dnes tolik stigmatizovaným vztahem s francouzskou komunistickou stranou) stala velkým plus. Jeho pohnutky i činy se zdají být důsledně idealistické, patriotické, nadstranické, a připočteme-li mučednickou smrt, vyjde nám Bloch dokonale splňující požadavky na hrdinství vhodné k inzerci na titulních stranách ročenek prestižních škol a na průčelí školních budov. To konečků dokládá příběh spojený s volbou Blochova jména pro základní školu v Bonnat v roce 1999. Zde Marc Bloch „porazil“ místního hrdinu odboje, jehož jméno mezi lokálními elitami stále vzbuzovalo příliš živé a konfliktní vzpomínky zejména na období poválečných čistek (*épuration*).⁵²

Jak se vyvíjelo vnímání historiografického odkazu tohoto „ideálního“ odbojáře? Lucien Febvre se po Blochově smrti stal jeho věrným strážcem. Když však v roce 1954 zemřel, odešla s ním do jisté míry poslední připomínka Blocha, a ten se na delší dobu vytratil z historiografických obzorů. V 70. letech nezáměrně o Blocha vynikal zejména ve srovnání právě s Febvrem, na jehož přístup především k historickému uchopení Rabelaise explicitně navazovala *nouvelle histoire*, zabývající se mentalitami. Díla historiků reflektujících epistemologický zvrát stejného období a chápajících historii jako jednu z diskurzivních praktik (ve Francii především Paul Veyne, Michel de Certeau) Blocha a jeho úvahy nad historikovým řemeslem vůbec nezmiňovala.

Tento *Zeitgeist* v intelektuálních kruzích dobře dokládají slova předmluvy Georgese Dubyho z roku 1974 k reedici *Apologie*. Duby ve své úvaze nejdříve zřetelně vymezil hierarchii mezi zakladateli *Annales*: „Ve srovnání s Marcem Blochem (...) překypoval o osm let starší Lucien Febvre vřelostí a bujností. Tento bojovník cele se odevzdávající útoku (...) byl z těch, kteří vedou. [...] Rozumějme založení a společnému řízení *Annales* jako výsledku dlouhodobého a přirozeného porozumění. Ale dávejme si pozor, abychom nepřeházeli role.“ O *Apologii* pak Duby v samém závěru předmluvy poznamenal: „Tehle velký text zestárnul. Je zklamáním. Trochu příliš při zdi, jen šeptá.“ Duby také samozřejmě nemohl opomenout

50 O aféře Aubrac podrobněji H. ROUSSO, *La hantise du passé*, s. 122–138; OLIVIER DUMOULIN, *Le rôle social de l'historien: De la chaire au prétoire*, Paris 2003, s. 37–55 (analyzováno společně s „aférou Bartošek“).

51 É. BLOCH, *Marc Bloch. Souvenirs et réflexions d'un fils sur son père*, s. 36–37.

52 O. DUMOULIN, *Marc Bloch*, s. 35–36.

v sedmdesátých letech magicky přitažlivého Foucaulta, se kterým si povzdechnul, že Bloch ještě ve své době nepochopil „prvotní úkol“ historika, totiž „rekonstruovat diskurz v jeho účinnosti“.⁵³

V devadesátých letech ale nastalo velké přehodnocování. Nejohnivěji Blochův historiografický odkaz ve Francii obhajoval Gérard Noiriel, působící na pařížské École des hautes études en sciences sociales. V jeho knize *O „krizi“ historie*, která se po svém vydání v roce 1996 stala předmětem velkého zájmu a polemik v Evropě i ve Spojených státech,⁵⁴ dostal Bloch opravdu centrální pozici.

Podle Gérarda Noiriela se historická věda dostala na konci 20. století do slepé uličky. Proč? Rozdrobená historiografie, přesycená stále dalšími, ale většinou empiricky nedotaženými projekty (*nouvelle histoire*, *linguistic turn*, *Alltagsgeschichte*, *ego-histoire*, *alter-histoire* apod.)⁵⁵ se utápí v debatách o podstatě poznání. S neřešitelnými protiklady typu objektivita versus subjektivita, realita versus reprezentace, o kterých filozofie – věda specializovaná a odpovídajícím způsobem vybavená na potýkání se s epistemologickými problémy – vede po staletí spory, si historiografie neví ani nemůže vědět rady. Noiriel za východisko označil „pragmatický“ přístup k psaní historie. Zasaduje se o návrat k definici historické vědy v duchu Peirce a Jamese – totiž na základě sociálních praktik, které danou disciplínu utvářejí.⁵⁶ Pro historiografii podle Noiriela tuto cestu již na počátku 40. let otevřel Marc Bloch koncepcí historického řemesla představenou v *Apologii*.

Noiriel zajímavě argumentuje, proč to byl právě zakladatel v historiografické mytologii „revolučních“ *Annales*, který jako jeden z prvních zformuloval koncepci pragmatické historie. V Noirielově interpretaci totiž *Annales* nepředstavují radikální zlom v psaní historie, ale spíše dovršení, dospělost jednoho paradigmatu (totiž „metodické“ či „pozitivistické“ historie zrozené na konci 19. století). Historiografie 30. a 40. let minulého století, mající své pevné místo mezi respektovanými společenskými vědami, již nemusela na dotazy po své legitimitě reagovat agresivní obranou, ale naopak si mohla dovolit seriózně a nepředpojatě se zabývat otázkou, kterou klade Marc Blochovi jeho syn na začátku úvodní kapitoly *Apologie*: „Tatínku, vysvětli mi, k čemu vlastně slouží historie.“⁵⁷

Blochův pragmatismus spočívá v tom, že, jak naprosto explicitně napsal, vzhledem k „nedostatečnému vzdělání“ ve filozofii nechtěl a nemohl svému čtenáři na-

53 MARC BLOCH, *Apologie pour l'histoire, ou, Métier d'historien*, Paris 1974, předmluva Georgese Dubyho s. 9, 10, 13. Všechny další poznámky budou opět odkazovat na vydání *Apologie* z roku 1993.

54 Přehled polemik v úvodní kapitole GÉRARD NOIRIEL, *Penser avec, penser contre – Itinéraire d'un historien*, Paris 2003, s. 5–22.

55 G. NOIRIEL, *Sur la „crise“ de l'histoire*, s. 124.

56 G. NOIRIEL, *Sur la „crise“ de l'histoire*, s. 155.

57 M. BLOCH, *Apologie*, s. 69.

bídnout „analýzu metod jako takových“ – jinak řečeno epistemologii historie, protože ta je doménou právě filozofů. Vytknul si za cíl předložit „vyznání řemeslníka, který vždycky rád přemýšlel o své každodenní práci“. Na čtenáři pak Bloch nechal, aby po prostudování této pečlivé reflexe nad praktikami historika sám rozhodl, zda „si toto řemeslo zaslouží být vykonáváno“, nebo na jiném místě, zda nám dokonce historie „může pomoci lépe žít“.⁵⁸

Francouzský historik na konci 20. století také obdivuje Blochovu snahu o zachycení dvou odlišných dimenzí historiografické činnosti: historii jako vědu, produkující poznatky o minulosti (*histoire-savoir*), a historii, nabízející své poznatky za hranicemi výzkumné laboratoře, a tak obohacující kolektivní paměť (*histoire-mémoire*). Co Noiriel u Blocha nejvíce postrádá a kde si pro potřebu své verze pragmatického programu pro historiografii vypomáhá Weberem,⁵⁹ je třetí rozměr historiografického řemesla, totiž *histoire-pouvoir* neboli historie nahlížená v síti mocenských vztahů. Přitom právě revue Annales, založená dvěma zralými historiky, toužícími vyměnit štrasburskou provincialitu za prestižnější (i lépe placené) posty v centru francouzského intelektuálního života, Paříži, poskytuje výmluvný příklad mocenských motivací v historiografii. André Burguière správně poznamenal, že Annales se nezrodily z jakési „epistemologické nutnosti“. Tato revue, jež si za své heslo zvolila non-konformnost, byla „jako každý vědecký projekt neoddelitelná od projektu mocenského“.⁶⁰ To vedlo Burguièra až k závěru, že originalita hnutí založeného Blochem a Febvrem spočívala spíše ve způsobu, jakým propagovali svůj program, než v programu samém. Tento způsob byl založen na „auto-referenčním“ postupu – zakladatelé Annales se od samého počátku revue odvolávali na „ducha Annales“, jako kdyby už za nimi stála dlouho budovaná tradice.⁶¹

Jejich záměrně pěstovaná, taktická marginalita vůči většinovému historiografickému proudu našla své nejostřejší vyjádření v recenzích různého rozsahu, celkově však vždy zabírajících kolem poloviny revue. Jak poznamenal Lucien Febvre v roce 1931, „rozdělování knih ke kritice je první a nejdůležitější z funkcí [vedoucího redaktora]“.⁶² Bloch a Febvre sami napsali mezi léty 1929–1945 téměř dvě

58 M. BLOCH, *Apologie*, s. 78–79, 73.

59 G. NOIRIEL, *Sur la „crise“ de l'histoire*, s. 182. Noiriel se na tomto místě zajímavě zamýšlí nad tím, proč Bloch otázku moci nezmiňuje. Interpretuje to jako snahu neohrožovat citlivými otázkami o mocenských poměrech uvnitř historické profese solidaritu, zásadní pro pokrok historického řemesla, avšak zvláště naléhavou (zejména pro perzekvovaného židovského akademika) v kontextu Vichy.

60 A. BURGUIÈRE, *Histoire d'une histoire*, s. 1353.

61 A. BURGUIÈRE, *Historie d'une histoire*, s. 1350.

62 Text cituje DOMINIQUE KALIFA, *Leur Histoire*, Libération – Livres 6. března 2003, s. 1–2.

třetiny ze všech recenzí, jež v Annales vyšly. Definovali v nich orientaci revue a s velkou vervou odsuzovali vše, co pokládali ve své disciplíně za překonané a prohnilé. Zvláště Lucien Febvre vynikal velmi nabroušeným perem. V historii recenzí má určitě své pevné místo jeho slavný útok z roku 1934 na jednoho ze zakladatelů francouzské historické školy na konci 19. století, Charlese Seignobose, zveřejněný nejdříve v Revue de synthèse – ale až ve chvíli, kdy ctihodní vědci v Collège de France, kde působil i Seignobos, zvolili Febvra do svých řad.⁶³ Febvre Seignobosův přínos historiografii zkarikoval v recenzi na jeho *Histoire sincère de la nation française* z roku 1932 následujícími slovy: „Jeho sudičky mu do vínky rozhodně nedaly, aby radostně ukazoval nové cesty, aby poutníky povzbuzoval k odvaze a dobrodruhy k objevům. Vysmívat se nadšením; vyučovat, že dát nohu před nohu znamená velký risk (spadnout do díry, vymknout si kotník, natlouci si nos); a konečně podél celé královské cesty historických studií (a zvláště u křižovatek a rozcestí) vysázet povzbuzující značky: „Pozor smrtelné nebezpečí!“ – tohle, ano, tohle je jeho triumf.“⁶⁴

Metafora křižovatek a rozcestí výborně charakterizuje styl historické práce Blocha a Febvra. Sami se vydávali nejrůznějšími oklikami. Gérard Noiriel či André Burguière to interpretovali jako nutnost, neboť přímé vyšlapané cesty pozitivistické dogmatiky (febvrovsky řečeno) je nemohly dovést na již obsazené klíčové historiografické pozice. Tyto okliky jsou ony slavné interdisciplinární zálety à la Annales. Na prvním místě nelze opomenout hluboký vliv geografické školy Vidal de La Blache, vyzývající ke globálnímu uchopení sociální reality pomocí analýzy dvou základních vztahů – mezi časem a prostorem na jedné straně a lidskými společenstvími a přírodním prostředím na straně druhé. Durkheimovská sociologie, svádějící na počátku století s historiografií tuhé boje (srov. známou debatu Françoise Simianda s Charlesem Seignobosem na počátku 20. století),⁶⁵ byla pro

Podrobnou analýzu Febvrových recenzí nejen v Annales provedl B. MÜLLER, *Lucien Febvre, lecteur et critique*, passim.

63 Marc Bloch také ve svých recenzích nikoho nešetřil a přísně hodnotil stav historické vědy ve Francii. Svému učiteli Seignobosovi byl ale schopen vyjádřit i uznání a vděk (narodil od Febvra, který Seignobose opravdu diabolizoval: „Langlois a Seignobos [autoři proslulé učebnice *Introduction aux études historiques*] mi mnoho dali. [...] Jejich výuce a dílu mnoho dlužím. Ale nejen, že nás oba učili, že historik má být především upřímný; taky nezastírali, že samotný pokrok našich studií je výsledkem potřebných sporů mezi po sobě jdoucími generacemi pracovníků. Zůstanu tedy věrný jejich lekcím, když je budu velice svobodně kritizovat tam, kde to uznám za vhodné, stejně jako bych si přál, aby jednoho dne i mí žáci kritizovali mě.“ M. BLOCH: *Apologie*, s. 69, pozn. a.

64 L. FEBVRE, *Ni Histoire à Thèse ni Histoire-Manuel, Entre Benda et Seignobos*, in: TÝŽ, *Combats pour l'histoire*, s. 96–97.

65 Analýzu problematiky a přehled literatury uvádí B. MÜLLER, *Lucien Febvre, lecteur et critique*, s. 221–237.

Annales neméně důležitou inspirací, o čemž mimo jiné svědčí i přítomnost sociologa Maurice Halbwachse v redakční radě Annales a četnost jeho příspěvků do této revue.

Febvre i Bloch si ale uvědomovali limity interdisciplinárního obohacování, což Gérard Noiriel pokládá za další aktuální výzvu dnešní historiografii, ohrožené „divokým“ používáním konceptů z jiných vědních oborů.⁶⁶ Bloch ve své *Apologii* kromě vděku Durkheimovi psal i o nebezpečí přílišného vlivu sociologie na historiky, vedoucí k zanedbání „mnoha z příliš lidských skutečností (...) zoufale nepoddajných racionálnímu vědění“.⁶⁷ Pro zakladatele Annales byl totiž předmětem historie jednoznačně člověk, jak uvedl Febvre v jedné ze svých recenzí: „Člověk, míra historie. Její jediná míra. A mnohem víc, její raison d'être. V dobách mého mládí často visel ve výklencích našich starých domů ve Franche-Comté (...) černě zarámovaný nápis JEN BŮH. Annales jsou připraveny nechat pro historiky vyrobit tolik tabulek JEN ČLOVĚK, kolik jich bude potřeba k jejich osobnímu uspokojení. Takže kdo se hlásí?“⁶⁸ Jeden z nejznámějších citátů z Blochovy *Apologie* se vztahuje ke stejné problematice: „Dobrý historik se podobá pohádkovému lidožroutovi. Ví, že jeho kořist je tam, kde větrí pach člověčiny.“

Jen o odstavec dál ale Bloch upřesnil: „Řekli jsme ‚věda o lidech‘. To je trochu příliš neurčité. Musíme dodat: ‚o lidech v čase‘.“⁶⁹ Tím se dostáváme k dalšímu základnímu rysu „historiografické doktríny“ à la Annales, tak jak ji můžeme rekonstruovat z textů otců zakladatelů: čas, přesněji vztah přítomnost-minulost. Bloch opakovaně zdůrazňoval svou nedůvěru k „historickým lekcím“ založenou na faktu, že žádná událost se nikdy nemůže opakovat, protože se okolnosti neustále mění. Něco diametrálně odlišného pro Blocha ale znamenalo použití příkladu z minulosti za účelem srovnání. Právě bez tohoto poměření rozdílů s minulostí podle něj nelze pochopit přítomnost. Historik musí někdy dokonce sestoupit opravdu hluboko, neboť „v tomto kontinuu, jakým je vývoj lidských společenství, se vibrace rozšiřují od molekuly k molekule na tak velkou vzdálenost, že nemůžeme porozumět jakémukoli okamžiku, uchopenému v průběhu vývoje, pouhou analýzou momentu bezprostředně předcházejícího“.⁷⁰

Tento vztah čitelnosti (*intelligibilité*) ale podle Blocha nefunguje pouze v jednom směru – od minulosti k přítomnosti. Minulost a přítomnost neexistují odděleně. Právě „sounáležitost přítomnosti s minulostí“ nazýval Bloch „skutečným

66 G. NOIRIEL, *Sur la „crise“ de l'histoire*, s. 99.

67 M. BLOCH, *Apologie*, s. 76.

68 L. FEBVRE, *Combats*, s. 103.

69 M. BLOCH, *Apologie*, s. 83, 84.

70 M. BLOCH, *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, Paris 1952, s. 251.

ospravedlněním historie“.⁷¹ V *Apologii* Bloch označil za „marnost snahu pochopit minulost, když nevíme nic o přítomnosti“. A navázal svou oblíbenou historickou o svém učiteli a kolegovi Henrim Pirennovi, který mu při jejich společné procházce po Stockholmu prozradil, v čem viděl rozdíl mezi starožitníkem a historikem: „Kdybych sbíral starožitnosti, díval bych se pouze na staré věci. Ale já jsem historik. Proto mám rád život.“⁷² Febvre o několik let později přetavil ve vzpomínkovém článku na Marca Blocha toto pojetí dialektického vztahu minulost-přítomnost do jedné ze svých brilantních zkratek: „Historie klade smrti otázky života.“⁷³ To je shrnutí oné slavné regresivní metody, s níž má podle Blochovy metafory historik převíjet film-minulost od posledního neporušeného snímku zpět, aby tak dokázal uchopit průběh změny – předmět svého odborného zájmu.⁷⁴

Annales se tedy od počátku velmi aktivně a podrobně zabývaly tímto posledním snímkem – svou přítomností. Až do roku 1939 ve většině čísel zabírala aktuální problematika kolem třetiny rozsahu revue. V Annales ze 30. let se tak můžeme setkat s články o Rooseveltově New Dealu, nastupujícím nacismu či sovětském plánování. Nejambiciózněji se ale pokusil o reflexi nejžhavější současnosti sám Marc Bloch na podzim 1940, když se vrátil z prohrané války a ve třech měsících napsal svou *L'étrange défaite – Podivnou porážku*.

Právě interpretace tohoto díla se stala součástí polemiky mezi nejvýraznějším představitelem historie přítomnosti – Henrym Roussoem a Gérardem Noirielem, volajícím v úvodní kapitole své knihy o Vichy⁷⁵ po jiné historii přítomnosti. Odkazy na Marca Blocha nejsou u historiků přítomnosti žádnou novinkou. Na konferenci o psaní historie přítomnosti, která se konala v Paříži v květnu 1992, načrtnul první ředitel IHTP François Bédarida hrubými tahy obraz tradic historie přítomnosti a mezi slovnými předchůdci zmínil tři jména: Herodotos, Thukydídés a Marc Bloch.⁷⁶ Stejní historici se objevili i ve výčtu Henryho Roussoa v interview s Philippem Petitem, jež vyšlo knižně pod názvem *La hantise du passé – Posedlost minulostí*. O Marcu Blochovi – autorovi *Podivné porážky* – se tam Rousso obdivně vyjádřil jako o „neobyčejně jasnozřivém historikovi přítomnosti“. Zasppekuloval i o tom, že kdyby Bloch přežil válku, „je pravděpodobné, že by tento medievalista (...) napsal další důležité knihy jak o středověku, tak o 20. stole-

71 Text cituje FRANÇOIS BÉDARIDA, *Temps présent et présence de l'histoire*, in: *Écrire l'histoire du temps présent. En hommage à François Bédarida*, Paris 1993, s. 392.

72 M. BLOCH, *Apologie*, s. 95.

73 L. FEBVRE, *Combats*, s. 437.

74 M. BLOCH, *Apologie*, s. 97.

75 G. NOIRIEL, *Les origines républicaines de Vichy*, Paris 1999, polemika s Roussoem v první kapitole, s. 9–43.

76 F. BÉDARIDA, *Temps présent*, s. 391.

ti“.⁷⁷ To se ale nestalo a poválečné Annales na tuto blochovskou tradici nenavázaly; naopak politickou historii se zaměřením na událost zanedbávaly. Teprve snahy historiků přítomnosti kolem IHTP Blochův odkaz oživily. Především jejich zásluhou se historie přítomnosti vymanila ze své marginální pozice a získala ve francouzské historiografii legitimní postavení.⁷⁸

Gérard Noiriel takovou vizi odmítl. V úvodu své knihy o Vichy obvinil historiky kolem IHTP z poplatnosti společenské poptávce a z nebezpečné tendence směřovat historické vědecké poznání a soudní expertizu. Noiriel se ve své knize rozhodl nabídnout odlišnou perspektivu. Podstatou jeho „jiné historie přítomnosti“ je v návaznosti na Annales a především na Blochovu *Apologii* akcent na uchopení problémů v *longue durée*, k čemu opravdu Marc Bloch vyzýval. Noiriel, žárlivý strážce Blochova historiografického odkazu, Rousoa navíc upozornil, že kniha *Podivná porážka*, kterou se historici přítomnosti tak rádi ohánějí, nemůže být považována za vědecké dílo, ale spíše za svědectví občana, nutné kriticky konfrontovat s jinými zdroji, má-li být historiograficky použitelné.⁷⁹

Tato interpretace rozhodně spočívá na reálném základu a opodstatněně problematizuje instrumentalizaci *Podivné porážky* v historiografických šarvátkách. Sám fakt, že Bloch pro svou knihu zvolil jako hlavní název *Témoignage – Svědectví* a teprve, když se chystalo první poválečné vydání (tj. již po smrti Blocha), vybral editor kvůli jiné publikaci stejného jména na trhu název *Podivná porážka*, zřetelně ukazuje Blochův záměr. Ve své výpovědi chtěl nabídnout svou „upřímnou“ verzi událostí napsaných bezprostředně po návratu z války, ale, jak sám uvedl, teprve z „konvergentních upřímností se může zrodit pravda“.⁸⁰

Ke studiu Blochovy knihy bychom proto měli přistupovat s tímto vědomím a jeho svědectví interpretovat kriticky: snažit se tedy v první fázi rozeznat, kdo k nám promlouvá. Bloch nám významně pomohl, když se v úvodní kapitole představil jako „historik“, „voják“ a „Žid“.

Bloch historik a Bloch voják v *Podivné porážce* nabízí velmi bystré analýzy, prozrazující skvělou intuici. Hlavní rysy jeho rozboru francouzské vojenské porážky potvrdil historický výzkum a dnes patří do historických učebnic.⁸¹ Jde pře-

77 H. ROUSSO, *La hantise du passé*, s. 53, 54. Podobné spekulace, založené na četbě *Podivné porážky*, o možné Blochově reorientaci na vojenskou a politickou „histoire événementielle“ uvádí BRYCE LYON, *Marc Bloch: Did he repudiate Annales history?*, *Journal of Medieval History* 11/1985, s. 181–191.

78 O zanedbávání „l'événement“ H. ROUSSO, *La hantise du passé*, s. 55, o banalizaci dějin přítomnosti TÝŽ, *L'histoire du temps présent, vingt ans après*, *Bulletin de l'IHTP* 75/2000 – srov. www.ihtp.cnrs.fr.

79 G. NOIRIEL, *Les origines*, s. 33.

80 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 54.

devším o Blochovu základní tezi, že se francouzští vojáci bili statečně, že materiální převaha Německa nebyla fatální a že za prohru neslo hlavní díl odpovědnosti neschopné velení. Armádu vedli „starci“, kteří svou prohru „předem přijali“.⁸²

Na stejném místě Bloch, definující historii jako „vědu o změně“, popsal své zděšení nad rolí historie „pochopené naruby“ ve vzdělání důstojnického sboru, plném patologicky omezujících „poučení z historie“. Generální štáb z roku 1939 tak prostě očekával, že se bude opakovat válka z roku 1914. Velitelům nepomohl ani „dárek osmiměsíční pauzy“ po bleskové porážce Polska, aby si uvědomili, že to, co se ve válečné strategii zdálo „moudré včera, může se zítra stát bláznovstvím“. Toto velení tedy dokonale zaskočila hlavně rychlost německé ofenzívy. Nedokázali (a snad ani se svou přípravou nemohli) porozumět válce, kde se „týl vždycy může náhle ocitnout v první linii“.⁸³ Bloch se znovu a znovu vracel k rychlosti Wehrmachtu a naprostému chaosu, jenž zavládl ve francouzském štábu. Podrobně analyzoval problém nefunkční komunikace jak mezi velením a frontou, tak mezi spojenci „pokažené aliance“. V kontextu narůstající anglofobie raného Vichy Bloch Angličany obhajoval a vysvětloval jejich snahu zachránit své vojáky před německým zajetím. Přesto si neodpustil ironickou poznámku k chování anglických vojáků na francouzské půdě: ti, když se „přeplovou přes Průplav, mají tendenci zaměňovat evropského hostitele s „native“.“⁸⁴ Mezi nejsilnější pasáže první části Blochovy analýzy patří psychologická úvaha nad účinností německých leteckých náletů, rozsévajících hrůzu mezi vojáky i civilisty na útěku.⁸⁵

V *Podivné porážce* se také setkáváme s Blochovou reflexí svého židovského původu. V poražené Francii se ve chvíli, kdy Bloch psal svou výpověď, znovu probouzely staré antisemitské nálady. Marc Bloch v zamyšlení nad svým židovstvím začal příběhem své rodiny: od pradědečka, vojáka francouzské revoluční armády, až po svého otce, bránícího obležený Štrasburk v roce 1870. Jak opakovaně zdůrazňoval, on sám nikdy nebyl praktikujícím Židem a ke svému původu se hlásil pouze v jediné situaci – „tváří v tvář antisemitovi“.⁸⁶

81 Srov. analýzy v *La France des années noires*, (edd.) JEAN-PIERRE AZÉMA, FRANÇOIS BÉDARIDA, Paris 1993.

82 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 158. O několik stránek dříve popsal Bloch epizodu s generálem Blanchardem. Bloch nechtě vyslechl jednu jeho konverzaci, ve které už 26. května 1940 mluvil o blízkosti kapitulace!, s. 143.

83 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 153, 155, 140.

84 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 101.

85 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 84–89.

86 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 31. Nelze opomenout, že Bloch (narozený v roce 1886) dospíval v kontextu Francie napjatě sledující spory o nevinu kapitána Dreyfusse. Bloch sám sebe označil za příslušníka „poslední generace Dreyfusovy aféry“ – srov. HENRY LYON, *Marc*

Blochův přístup k židovství hodně vypovídá o myšlenkovém světě asimilovaných francouzských židovských elit, ale také může pravděpodobně posloužit jako další z vysvětlení popularity Blochovy památky v dnešní francouzské společnosti, stále se potýkající s napětím mezi sekulární republikou a náboženskými menšinami. Bloch totiž poskytuje příklad dokonalé republikánské asimilace – to nejzřetelněji vysvítá z jeho pozdějších textů, napsaných v kontextu stále ostřejší antisemitského Pétainova Vichy. Znovu a znovu se v nich ozývá refrén odmítnutí nechat se uzavřít do jakéhokoliv ghetta, vyčleňujícího patriotického Blocha ze společenství občanů Francie.

Marc Bloch v tomto duchu nejdříve požádal o výjimku ze „Statutu Židů“ – zákona Francouzského státu ze 3. října 1940 (jedna z vlastních iniciativ Pétainova režimu), zamezujícího mimo jiné působení Židů na univerzitách. Bloch se především díky svým předválečným konexím (zejména Jérôme Carcopino, od února 1942 ministr školství ve Vichy) dostal mezi deset židovských profesorů – ze 4 000 zaměstnaných na francouzských vysokých školách v roce 1940, – kteří obdrželi v lednu 1941 Pétainovu výjimku a dál mohli akademicky působit.⁸⁷ Ze stejného období (obtížného jara 1941) pochází i Blochova poslední vůle, kde se opět vrátil ke svému židovství a odmítl, aby nad jeho hrobem zněly židovské modlitby. „Vzdálen jakémukoli konfesionálnímu formalismu stejně jako takzvané rasové solidarity, jsem se celý svůj život cítil být především a jednoduše Francouzem. [...] Umírám stejně jako jsem žil – jako dobrý Francouz.“ Toto vyznání mu ale nebránilo ve stejném textu uvést: „Nezůstává ve světě napadeném nejkrutějším barbarstvím jedním z našich nejlepších povzbuzení k životu, víře a k boji štedrá tradice hebrejských proroků, kterou ve své nejčistší podstatě převzalo a rozšířilo křesťanství?“⁸⁸

Snad nejpříměji vyjádřil svůj odpor k jakékoli dobrovolné „ghettoizaci“ v textech vztahujících se k založení UGIF (Všeobecné unie francouzských Izraelitů).⁸⁹ Tam se vyslovil i k problému židovských uprchlíků z jiných zemí Evropy,

Bloch, in: *The Annales School – Critical Assessments*, (ed.) Stuart Clark, London–New York 1999, díl 4, s. 163. Ve stejném sborníku srov. BRONISŁAW GEREMEK, *Marc Bloch, Historien et résistant*, s. 228–229.

87 C. FINK, *Marc Bloch*, s. 251–252. Bloch nejdříve učil na štrasburské univerzitě přesunuté do Clermont-Ferrand a později na univerzitě v Montpellier. Po okupaci svobodné zóny v listopadu 1942 se Bloch a jeho rodina ve spěchu přesunuli do venkovského domu ve Fougères. Bloch byl v březnu 1943 suspendován a v listopadu mu byl přiznán důchod.

88 „Le Testament de Marc Bloch“, napsaný 18. března 1941 – M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 211–212.

89 L'Union générale des Israélites de France vznikla pod tlakem vlády ve Vichy v listopadu 1941 a měla zajišťovat zastupování Židů u státních úřadů. Bloch organizoval kolektivní protest proti této organizaci vyjádřený dopisem, ke kterému připojilo svůj podpis osmadvacet židovských intelektuálů a veřejně známých osobností – M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 314–321.

stejně a hůře zasažených opatřeními francouzského státu: „Jejich problém není tak úplně naším problémem. Máme právo to říct, protože je to pravda.“⁹⁰ Opět zde čteme svědectví o nejen Blochově absurdním pocitu „patřit do stigmatizované menšiny a zároveň se cítit naprosto integrovaný do kulturního proudu stigmatizující většiny“.⁹¹

O tom, jak těžce Bloch prožíval náhlé vyvržení ze společnosti, kam vždycky náležel, svědčí i motiv profesionální solidarity, jež se znovu a znovu objevuje v *Apologii*, když izolovaný Bloch píše o nutnosti sounáležitosti mezi kolegy historiky.⁹² Konečně jeho rozhodnutí vstoupit do nekonfesijní odbojové skupiny můžeme interpretovat jako logické vyústění jeho postoje: odboj představoval místo, kde Francouze bez rozdílu původu spojoval boj za společnou vlast. Podle legendy Bloch také skonal s výkřikem „Vive la France!“ na rtech.⁹³

Blochova identita rozhořčeného francouzského občana (nikoli historika) se nejvýrazněji projevuje ve třetí části *Podivné porážky*, kde se v kapitole „Zpytování svědomí jednoho Francouze“ kniha stává opravdu vášnivým pamfletem a opět vysoce zajímavým svědectvím o – blochovsky řečeno – „mentální atmosféře“ roku 1940 mezi francouzskými intelektuály. U Blochova soudu v případě zodpovědnosti za porážku Francie neobstál nikdo: znovu a znovu se objevují výrazy typu „slabost“, „ospalost“, „plesnivost“, „změkčilost“. Na potupu Třetí republiky se začalo „v ospalých gymnáziích, na univerzitách ztotočených nejhoršími rutinami. Přispěly i změkčile odevzdané odbory.“ Mezi hlavní Blochovy terče se zařadilo „naše drahé maloměsto. Jeho pomalu se vlekoucí dny, pomalost jeho autobusů, ospalí úředníci, ztracený čas znásobený na každém kroku změkčilým ‚nechte to být‘.“ Dynamickému německému útoku nemohly čelit ani politické „strany zahalené v oparu plesnivého zápachu kavárniček či temných zprostředkovatelských kanceláří“. Státní správu Bloch charakterizoval jako „rutinu, byrokracii, společnou márnici“. Nakonec se Bloch obrátil do řad své sociální skupiny, když lamentoval nad buržoazií, jež „přestala věřit své vlasti“, a proto ji s plným nasazením nebránila v okamžiku smrtelného nebezpečí.⁹⁴

Avšak až na závěr přichází ta nejosobnější a nejdrásavější kritika: „Patřím do generace Francouzů se špatným svědomím.“ Bloch nepřijímá žádnou omluvu ani pro sebe, ani pro své kolegy, kteří velmi brzo pochopili, „do jaké propasti vedla

90 Dopis Jean Ullmovi z 2. dubna 1941 – M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 308.

91 NORBERT ELIAS, *Note sur les juifs en tant que participants à une relation établis/marginaux*, in: Norbert Elias par lui-même, Paris 1995, s. 150–159 – text cituje O. DUMOULIN, *Marc Bloch*, s. 259.

92 Tuto interpretaci předkládá G. NOIRIEL, *Sur la „crise“ de l'histoire*, s. 178.

93 *Avant-propos de Georges Altman* – M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 274.

94 *Avant-propos de Georges Altman* – M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 175, 172, 182.

diplomacie z Versailles a diplomacie v Ruhru“, a kteří tušili, že jednoho dne „přijde německý návrat, syčený záští, jejíž setbu zúrodňovaly naše hlouposti“. Tohle všechno francouzští intelektuálové ve 30. letech věděli, a přece se ve své zbabělosti „neodvážili být na veřejnosti hlasem volajícím nejdříve na poušti, avšak aspoň majícím právo na ospravedlnění (...) protože nahlas vyznal svou víru. Radši jsme se zavírali do ustrašeného klidu svých dílen. Kéž by nám naši mladí mohli odpuštit krev, kterou máme na svých rukou.“⁹⁵

Krev – to je jeden z Blochových leitmotivů. A nejen jeho. V létě 1940 nachází se podobné výrazivo u jiného Francouze, jemuž ale narozdíl od Blocha v té chvíli naslouchala celá Francie. Máme tak před sebou celou rozporuplnou škálu reakcí hluboce šokovaných Francouzů na rychlou porážku ve válce. Zatímco verdunský hrdina maršál Philippe Pétain se rozhodl „obětovat pro Francii, aby ulehčil jejímu neštěstí“⁹⁶ a aby navzdory přání „několika Francouzů neznalých pravidel boje“ zabránil dalšímu „prolívání francouzské krve“,⁹⁷ v *Podivné porážce* můžeme opakovaně narazit na degaullovsky⁹⁸ laděnou výzvu k „plodné oběti“. Bloch volal po krvi, psal o nutnosti totální mobilizace všech Francouzů (ženy nevyjímaje)⁹⁹ na obranu vlasti. Odmítal „poněkud změkčilý soucit“ s mladými, jejichž krev chtěl Pétain ušetřit. V samém závěru svého svědectví pak Bloch shrnul: „Říkám to na rovinu: v každém případě si přeji, abychom ještě museli prolít krev, i kdyby to měla být krev těch, jež jsou mi drazí (nemluví o své krvi, které nepřikládám takovou hodnotu). Neboť není spasení bez určité oběti.“¹⁰⁰

Druhý zásadní důsledek porážky pro Francii rozebíraný Blochem se naopak diskurzu Vichy podobá. Jde o nutnost revolučních změn ve francouzské společnosti. Elity Vichy ale uváděly (avšak pouze ve své rétorice) jako zásadní rozměry „národní revoluce“ návrat k tradičním hodnotám práce, rodina, vlast. Bloch naopak trval na nutnosti modernizačních opatření nastávající velkého úklidu (*grand balayage*).¹⁰¹ Už v *Podivné porážce* promýšlel především nutné reformy ve školství. Této oblasti se věnoval i ve svém odbojovém angažmá a snil o tom, že by své nápady realizoval po válce ve funkci ministra školství.¹⁰² Svě představy zformuloval

95 *Avant-propos de Georges Altman* – M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 192, 199, 204.

96 *Appel du 17 juin* – PHILIPPE PÉTAINE, *Actes et écrits*, Paris 1974, s. 449.

97 *Appel du 25 juin 1940* – PH. PÉTAINE, *Actes et écrits*, s. 454.

98 S touto interpretací se setkáváme například v předmluvě Stanley Hoffmanna v M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 16.

99 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 166.

100 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 207.

101 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 188.

102 C. FINK, *Marc Bloch*, s. 303–304. Bloch o reformách především vysokého školství uvažoval již dříve, v *Annales* například s Febvrem kritizovali *agrégation*. Dobrý přehled uvádí PIERRE

ve známém textu, který vyšel v roce 1944 v ilegálních *Cahiers politiques*. Francouzskou porážku v něm definoval jako „prohru inteligence a charakteru“ a vyvodil z toho závěr, že je potřeba usilovat o nic menšího než „revoluci“ ve vzdělání, prostou jakékoli „změkčilosti“ ke stávajícím institucím. Tento text překvapuje svou čerstvostí a aktuálností: přes mnohé reformní snahy Blochova přísná výtka, že se francouzské školství točí kolem „zkouškové mánie“ vedoucí studenty k bezmyšlenkovitému „biflování“, platí dodnes. Ideál Blochova otevřeného školství, podporujícího pedagogické experimenty a respektujícího poznatky vývojové psychologie, je stále hudbou budoucnosti. Stejně jako dosud nevyslyšené volání po zrušení či alespoň modifikaci rozdrobeného a elitářského vysokého školství (zejména systému *grandes écoles*).¹⁰³

Každá z načrtnutých tváří Marca Blocha je zajímavá a rozporuplná: konfliktní partner Luciena Febvra, jeden z nejlepších žáků francouzské Seignobosovy historické školy bojující za její proměnu, patriotický Francouz židovského původu, bezpartijní odbojář s revolučními názory na reformu školství. Všechny blochovské studie se ale vyrovnávají (explicitně či implicitně) se základním interpretačním dilematem kolem konce Blochova života. Jde o napětí občan/vědec či angažovanost v polis/vědecký výzkum. Proč právě tento historik opustil relativní bezpečí své pracovny a vyrazil do ozbrojeného boje s okupantem? Musel proto odložit svou identitu apolitického vědce?

S klasickým a dlouho převládajícím hagiografickým pojetím Luciena Febvra se můžeme setkat například v jeho projevu z června 1945: „Dva Marci Blochové? Odbojář, Mučedník? Profesor, Historik? Dva Blochové? Nikoli. Jeden jediný. Vždycky byl pouze jeden. Ten náš, chce se mi říct tady v *Annales*. Tentýž. [...] Ne, ne dva Blochové. Nikdy dva Blochové. Není než jeden – ten živý Bloch, směřující se, plný rozpustilé škodolibé radosti za svými tlustými brýlemi (...) a ten druhý, Bloch ze záhrobí. [...] Mučedník číslo 14 s neobyčejně upřeným pohledem, s pootvřenými ústy, jako by kladoucí poslední otázku – a na tváři, na uchu krev z rány milosti. [...] Jeden Marc Bloch. Tentýž.“¹⁰⁴ Argumentační strategie

DEYON, *Marc Bloch et la réforme de l'enseignement*, in: Marc Bloch, *l'historien et la cité*, (edd.) Pierre Deyon, Jean-Claude Richez, Léon Strauss, Strasbourg 1997. O jeho zamýšlené kandidatuře na post ředitele ENS pojednává C. FINK, *Marc Bloch*, s. 200–202. V odboji zastupoval svoji skupinu *Franc-Tireur* v „Comité Générale d'Études du Conseil National de la Résistance“ – „Všeobecná studijní komise Národní rady odboje“, kde byl pověřen přípravou plánu na reformu vzdělávacího systému.

103 *Sur la réforme de l'enseignement* – jedná se o text připojený k M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 254–268.

104 L. FEBVRE, *De l'histoire au martyr: Marc Bloch 1886–1944*, *Annales d'Histoire Sociale* 1945, s. 3–4. Podobně se o „jednotě“ Blochova života rozepisuje GEORGES ALTMAN, *Avant-propos de Georges Altman*, in: M. Bloch, *L'étrange défaite*, s. 274.

Luciena Febvra je zřetelná: není-li rozporu mezi Blochem vědcem a odbojářem, neexistuje ani rozdíl mezi vědou a odbojem, tedy „bádat znamená být v odboji“.¹⁰⁵

S touto interpretací polemizuje především Olivier Dumoulin. Podle něj se Bloch, až do roku 1934 radikálně oddělující občanskou a vědeckou angažovanost zcela v souladu se svými kolegy,¹⁰⁶ pod tíhou událostí stále víc „zbavuje své podstaty homo academicus“.¹⁰⁷ Dumoulin zároveň podrobně analyzuje Blochovu stále hůře „skrývanou fascinaci postavou spravedlivého soudce“,¹⁰⁸ odporující zásadní historiografické devize Annales: „Nesoudit, ale rozumět.“¹⁰⁹ Na jiném místě Blochův posun metaforicky vystihl François Bédarida: „Na střídém klobouku vědy stále zřetelněji prozařuje trikolóra.“¹¹⁰

Marc Bloch po roce 1940 zřejmě opravdu prošel zásadní změnou a zradikalizoval, či úplně přehodnotil leckterá ze svých předválečných přesvědčení. Znovu nám tak předložil výmluvné svědectví o své době. Bloch patřil do generace lidí, jejichž pohled na svět od základu proměnil zážitek neuvěřitelně rychlého kolapsu Třetí republiky, bezmocné na frontě i na silnicích Francie, beznadějně ucpaných miliony lidí na útěku, to vše podtrženo naprostým selháním většiny státních institucí. Hloubka tohoto traumatu, spojená se „špatným svědomím“ francouzského předválečného intelektuála, ale i s pevnou nadějí ve svobodnou budoucnost obnovené republiky, nám dnes může pomoci pochopit motivaci staršího profesora středověké historie, kterému už nestačil jen boj „jazykem, perem a mozem“,¹¹¹ ale aby dostal své představy o povinnosti občana ohrožené vlasti, musel se chopit zbraně.

105 O. DUMOULIN, *Le rôle social de l'historien*, s. 274, 282.

106 O. DUMOULIN, *Histoire et historiens de droite*, in: *Histoire des droites en France*, Cultures, (ed.) Jean-François Sirinelli, Paris 1992, díl 2, s. 362–367.

107 O. DUMOULIN, *Marc Bloch*, s. 294.

108 O. DUMOULIN, *Marc Bloch*, s. 287. Blochova oblíbená metafora „vyšetřujícího soudce“ se v prosinci 1935 stala předmětem sporu s Lucienem Febvrem, ostře odmítajícím jakýkoli podobný příměr – k tomu srov. jejich výměnu dopisů: B. MÜLLER (ed.), *Marc Bloch, Lucien Febvre*, díl 2, s. 348–352.

109 M. BLOCH, *Apologie*, s. 156–185, 4. kapitola.

110 F. BÉDARIDA, *Marc Bloch, la société civile et le renouveau de l'esprit critique*, in: *Marc Bloch, l'historien et la cité*, s. 133.

111 M. BLOCH, *L'étrange défaite*, s. 204.

DISKUSE A ROZEPŘE